

Пометун О. І.

Україна, Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук
України

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Досягнення планованих Державним стандартом базової середньої освіти навчальних результатів засобами громадянської та історичної освітньої галузі [1] можливо лише за умови залучення учнів на уроці в активну і різноманітну діяльність. Тому основою сучасної педагогіки є так званий діяльнісний підхід, що базується на визначенні людської діяльності як активної взаємодії людини (суб'єкта) з об'єктом (зовнішні предмети, явища і внутрішня реальність людини). Результатом діяльності стає не лише перетворення об'єкту діяльності та самої діяльності, але й трансформація того, хто діє, тобто суб'єкта діяльності. Застосовуючи певні предметні або розумові дії під час навчання, розмірковуючи над їх виконанням, усвідомлюючи потребу в них та оцінюючи їхню важливість для себе чи суспільства, людина розвиває тим самим власну компетентність у тій чи тій сфері життя. Тому категорії «діяльності», «діяльнісного підходу», прийняті в українській дидактиці, та «активного навчання» (active learning) – у зарубіжній, набувають ключового значення в теорії й практиці сучасного освітнього процесу[4].

Теорія діяльності пояснює, як певні характеристики навчання можуть сприяти інтелектуальному розвитку людини, її самореалізації та самоактуалізації. Педагогічний вплив викликає, обумовлює активну діяльність особистості, спрямовану на виконання певних навчальних завдань, а в результаті такої діяльності відбувається оволодіння учнем знаннями, уміннями, розвиток його здібностей, якостей тощо. Окрім того, активне навчання розвиває внутрішню активність учня, викликану не тиском, не примусом, а особливою організацією

змісту і методами освіти й усвідомлену ним як особистісно значущу [3].

Аналіз значної кількості психолого-педагогічних досліджень дозволяє визначити активне навчання як такий спосіб організації навчання, коли учні – суб'єкти освітнього процесу відіграють у ньому активну роль, а вчитель є лише організатором активностей учнів, фасилітатором та модератором дискусії. Процес активного навчання передбачає, що учні вчаться, відповідаючи та ставлячи питання, аналізуючи факти і аргументи, пов'язуючи нову інформацію з уже наявними знаннями, формулюючи висновки та розмірковуючи над новими ідеями [4].

З іншого боку, компетентність як результат сучасної освіти, означає не лише здатність запам'ятати певні знання, а передбачає виконання певної діяльності, пов'язаної з цими знаннями. У цьому контексті засвоєне знання - це не те, яке учень запам'ятав, а те, яке перетворилося в нього на здатність до дій, уміння розв'язувати проблеми поза навчальним процесом - у житті. Отже, зміст навчання має складатися не система знань, а система дій і знання, що забезпечують освоєння цієї системи. Основним елементом навчання стає виконання завдань (розв'язання проблем, задач) тобто, освоєння для людини діяльності, особливо нових її видів: дослідницької, пошуково-конструкторської, творчої та ін. Послідовна реалізація діяльнісного підходу означає, що акцент у змісті навчання має бути перенесений з навчання знань на навчання діяльності через саму діяльність. Лише в такому випадку опанування змістом освіти буде корисне учневі, стане його власною метою, а не відповіддю на зовнішню мотивацію.

Організація навчальної діяльності як активного навчання означає застосування вчителем широкого спектру відповідних методів, ігор, стратегій та форм інтерактивної взаємодії, що забезпечують компетентнісне зростання учнів, їхньої поінформованості, умінь та здатності ефективно діяти у певній галузі. Підручник з історії як важливий засіб навчання, має спрямовувати учнів на постійну активну діяльність і допомагати вчителю в її організації. Тому

невід'ємним його компонентом є пізнавальні завдання, які супроводжують текстові та поза текстові компоненти навчальної книги. Вони виконують не лише функцію організації активної навчально-пізнавальної діяльності учнів, але й дають вчителю змогу контролювати і корегувати результати навчання і сприяють формуванню компетентностей здобувачів освіти.

Пізнавальні завдання підручника розрізняються як за змістом і метою їх застосування учителем, так і за способом виконання їх учнями. Лише подання їх у певній системі і послідовності може забезпечити оптимальні результати навчання. Розроблення системи пізнавальних завдань потребує насамперед їх класифікації за різними підставами, зокрема:

- за компонентами навчально-пізнавальної діяльності учнів і дидактичною метою розрізняють завдання для актуалізації наявних в учнів знань або уявлень, мотивації навчальної діяльності, осмислення нової інформації (конструювання нових знань і смислів), узагальнення і систематизації інформації. Така класифікація завдань визначає порядок їх розташування у підручнику, оскільки навчальна книга певною мірою моделює структуру уроку (організації навчально-пізнавальної діяльності в межах уроку);

- за характером історичного матеріалу, яким оперує учень у процесі виконання завдання (історичні факти - у вигляді яскравих емоційно розфарбованих образів і теорія - у вигляді понять, зв'язків і оцінок) завдання можна умовно поділити на образні, логічні та аксіологічні;

- за формою організації виконання завдань вони розподіляються на індивідуальні, групові (парні), колективні (фронтальні);

- за рівнем і характером пізнавальної діяльності учнів, яку передбачає завдання виділяють репродуктивні (або відтворювальні) завдання, перетворювальні та творчо-пошукові. Така класифікація зазвичай є й основою для диференціації завдань для груп учнів з різними пізнавальними можливостями.

Відбір завдань і конструювання їх у систему для того чи іншого підручника

історії має бути орієнтована на результати, яких мають досягти учні після їх виконання на кожному уроці. Ці результати будуть частиною результатів засвоєння учнями змісту розділу (теми) модельної навчальної програми, а отже рівню сформованості компетентностей учня, якого він має досягти на кінець навчального року [2]. Узагальнена наративна модель такої системи подана у таблиці 1.

Таблиця 1. Модель системи пізнавальних завдань у підручнику з історії

Планована частина уроку	Передбачуваний зміст завдань	Передбачуваний рівень пізнавальної діяльності	Передбачувана форма організації діяльності
Вступна: актуалізація опорних знань і уявлень учнів	Образні і логічні	Відтворювальний	Фронтальна, іноді парна
Вступна: мотивація навчальної діяльності	Як правило, логічні, пов'язані з розвитком логічної та аксіологічної складових компетентності	Творчо-пошуковий, проблемний	Фронтальна, іноді парна
Основна: первинне сприйняття нового навчального матеріалу	Зазвичай образні і логічні, спрямовані на розвиток хронологічного, просторового і системного мислення	Відтворювальний та перетворювальний	Індивідуальна і фронтальна
Основна: осмислення нової інформації	Образні, логічні, аксіологічні	Перетворювальні, творчо-пошукові (проблемні)	Групова, парна
Основна: узагальнення, систематизація	Логічні та аксіологічні	Перетворювальні, творчо-пошукові (проблемні),	Групова, парна
Підсумкова: контроль засвоєння	Логічні та аксіологічні	Відтворювальні, перетворювальні, творчо-пошукові	Індивідуальна, фронтальна
Підсумкова: рефлексія	Аксіологічні	Творчо-пошукові	Індивідуальна, фронтальна

Пропоновані у моделі типи завдань можуть модифікуватись в залежності від характеру матеріалу, що вивчається. Окрім того, в моделі не враховані лінії ускладнення завдань і їх вибудовування є окремим важливим завданням авторів

сучасного підручника.

Таким чином діяльнісний підхід може бути забезпечений на уроці застосуванням пізнавальних завдань різних типів організованих у певну систему. Методичною підтримкою вчителя у цьому напрямі має стати підручник, в якому подана відповідна система завдань. За допомогою цієї системи вчитель стимулюватиме пізнавальну діяльність школярів, спрямовуючи їх рух до мети навчання – формування когнітивного, аксіологічного та процесуально-діяльнісного складників компетентностей, передбачених Держаним стандартом освіти. На подальші дослідження заслуговують аспекти організації активної діяльності учнів, пов'язанні із цифровізацією освіти та використанням штучного інтелекту.

Використані джерела:

1. Міністерство освіти і науки України. Державний стандарт середньої освіти. Проект. 2023. 30 жовтня. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/10/30/НО-projekt.Derzhstandartu.profilnoyi.serednoyi.osvity-30.10.2023.pdf>
2. Міністерство освіти і науки України. Історія. Модельні програми 5–6 і 7–9 класів НУШ. 2023. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-5-9/83189/>
3. *Пометун О.І. Діяльнісний підхід* / Енциклопедія освіти. Нац. акад. пед. наук України; [гол. ред. В.Г. Кремень].- Київ. Юрінком Інтер, 2021.- С. 250-251. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/729012/2/>
4. Пометун, О.). Активне навчання учнів історії та громадянської освіти у контексті запровадження державного стандарту базової середньої освіти. Український Педагогічний журнал, 2021. 4 - С.106–115. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2021-4-106-115>